

## ЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА СРБИЈЕ - ЧИНИЛАЦ ПОВЕЋАЊА ПРОИЗВОДЊЕ И ИЗВОЗА ХРАНЕ

Драго Цвијановић,<sup>1</sup> Бранислав Влаховић,<sup>2</sup> Душан Милић<sup>3</sup>

**Абстракт:** Ресурси који се налазе у руралним срединама Србије, као што су: стамбени објекти, задружни домови и други неискоришћени сеоски објекти, производни објекти за пољопривредну и друге производње, бање које још увек нису у функцији или су делимично у функцији, планине, реке, објекти за разноврсну туристичку понуду, културно-историјски објекти и здрава природна околина, представљају веома значајан и специфични потенцијал за будући развој и запошљавање.

Овај рад је покушај сагледавања могућег запошљавања у руралним подручјима Србије у функцији повећања производње и извоза хране, како кроз директни извоз пољопривредно-прехрамбених производа, тако и кроз развој свих облика туризма и то са акцентом на стране госте. Са развојем туризма у руралним подручјима се оставарује значајни девизни прилив, како кроз потрошњу хране у туристичким објектима, тако и кроз повећани промета трговине, интензивнији саобраћај, активирање домаће радиности и др., а све то у функцији већег запошљавања.

Да би се ова хипотеза и потврдила неопходно је урадити Пројекат који би показао реалне могућности запошљавања у руралним срединама Србије. Аутори ових редова предлажу садржај Пројекта који би дао одговор о могућности запошљавања у руралним подручјима Србије.

**Кључне речи:** запошљавање, развој, извоз, туризам, пројекат

### 1. Увод

<sup>1</sup> Др Драго Цвијановић, научни саветник, Институт за економику пољопривреде, Волгина 15, 11060 Београд, e-mail: [office@mail.iep.bg.ac.yu](mailto:office@mail.iep.bg.ac.yu), drago\_c@mail.iep.bg.ac.yu

<sup>2</sup> Др Бранислав Влаховић, редовни професор, Пољопривредни факултет, Трг Д. Обрадовића 8, 21000 Нови Сад

<sup>3</sup> Душан Милић, редовни професор, Пољопривредни факултет, Трг Д. Обрадовића 8, 21000 Нови Сад

Својинска трансформација као основна институционална промена у иницијалној фази отворила је низ проблема са неповољним ефектима на развојне перформансе пољопривреде и са очигледним и крупним социјалним проблемима, посебно у виду отворене и прикривене незапослености. Димензије прикривене и отворене незапослености по обиму и сложености и по могућности да се реши су различите и по секторима привреде и по регионима. Размере социјалних проблема у целини (а не само отворене и прикривене незапослености), које неизбежно прате крупне институционалне промене и структурно прилагођавање привреде су такве, да се не могу решити искључиво социјалном политиком. Разлике између социјалних потреба и економских могућности су таквих размера да би приступ решавања социјалних последица структурног прилагођавања привреде требало да се темељи на економској и развојној политици која ће подстицати привредни развој и на тој основи друштвени трошак институционалних реформи и структурног прилагођавања привредне свести и на прихватљиву меру и на што краћи период.

Овај рад има за сврху управо да иницира Пројекат у коме би се проценила и утврдила тежина проблема затворене и прикривене незапослености као једног од кључних аспеката социјалних последица институционалних реформи и структурног прилагођавања агроиндустријског сектора (сектора производње хране), и свих других сектора који су присутни у руралним срединама Србије али и да утврди могућност решавања овог крупног питања, превасходно економским мерама које ће подстицати привредни развој руралних подручја Србије.

## **2. Запосленост (незапосленост) у Србији**

Укупна запосленост у привреди Србији, нажалост, у периоду који је анализиран перманентно опада.

У истом периоду број запослених у ванпривреди је повећао своје учешће. У Републици Србији у пољопривреди, рибарству, шумарству и водопривреди број запослених је у сталном опадању од 1995. до 2004. године.

Кретање броја запослених у свим облицима својине, анализирано је у периоду од 1995-2004. године, као и запослених у предузећима, установама, задругама и другим организацијама по делатностима: у Републици Србији и Централној Србији.

Табела 1. Запослени по секторима делатности од 1995. до 2000. год. (%)

Делатности	Република Србија	Централна Србија	Република Србија	Централна Србија	Република Србија	Централна Србија
	1995.		1996.		1997.	
Привредне делатности	79,6	79,6	78,8	78,9	77,8	77,8
Индустрија и рударство	41,9	42,0	41,6	41,7	41,4	41,4
Пољопривреда, рибарство, шумарство и водопривреда	5,5	3,1	5,2	2,9	5,0	2,8
Грађевинарство	6,6	7,1	6,3	6,8	6,2	6,7
Остале привредне делатности	25,7	27,4	25,7	27,5	25,2	26,9
Ванпривредне делатности	20,4	20,4	21,2	21,1	22,2	22,2
<b>Запослени у свим облицима својине</b>	<b>88,7</b>	<b>90,3</b>	<b>87,6</b>	<b>89,2</b>	<b>86,1</b>	<b>87,9</b>
<b>Запослени у приватним радњама</b>	<b>11,3</b>	<b>9,7</b>	<b>12,4</b>	<b>10,8</b>	<b>13,9</b>	<b>12,1</b>
Година	1998.		1999.		2000.	
Привредне делатности	76,9	76,9	76,5	76,2	75,4	75,0
Индустрија и рударство	41,2	41,3	40,7	41,1	40,3	40,5
Пољопривреда, рибарство, шумарство и водопривреда	5,0	2,8	5,0	2,7	5,0	2,7
Грађевинарство	6,0	6,5	5,8	6,2	5,5	5,8
Остале привредне делатности	24,7	26,3	25,0	26,2	24,6	26,0
Ванпривредне делатности	23,1	23,1	23,5	23,8	24,6	25,0
<b>Запослени у свим облицима својине</b>	<b>85,5</b>	<b>86,9</b>	<b>85,1</b>	<b>86,3</b>	<b>83,7</b>	<b>84,9</b>
<b>Запослени у приватним радњама</b>	<b>14,5</b>	<b>13,1</b>	<b>14,9</b>	<b>13,7</b>	<b>16,3</b>	<b>15,1</b>

**Извор:** Општине у Србији за одговарајуће године, Републички завод за статистику, Београд

**Напомене:** 1. Привредне делатности + ванпривредне делатности = 100, односно запосленим у свим облицима својине. 2. Запослени у свим облицима својине + запослени у приватним радњама = 100, односно укупан број запослених. 3. Процењени подаци за Косово и Метохију за 1998. годину. 4. Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију за године 1999-2000.

Табела 2. Запослени по секторима делатности од 2001. до 2004. год.

(%)

Делатности	Година							
	2001.		2002.		2003.		2004.	
	Република Србија	Централна Србија	Република Србија	Централна Србија	Република Србија	Централна Србија	Република Србија	Централна Србија
Пољопривреда, лов, шумар. и водоприв.	4,0	2,1	3,9	2,0	3,6	1,8	3,4	1,8
Рибарство	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Вађење руда и камена	1,9	2,4	1,0	2,3	1,8	2,3	1,6	2,0
Прерађ. индустрија	30,0	29,7	27,7	27,4	25,7	25,3	23,6	23,1
Производња ел. ен. гаса и воде	2,5	2,8	2,5	2,8	2,6	2,8	2,3	2,5
Грађевинарство	4,4	4,7	4,2	4,4	4,1	4,3	4,3	4,5
Трговина на велико и мало	6,6	7,1	6,1	6,6	6,0	6,5	10,2	10,7
Хотели и ресторани	1,9	2,2	1,8	2,1	1,5	1,8	1,4	1,6
Саобраћај, складиштење и везе	6,1	6,4	6,0	6,3	5,8	6,1	5,8	6,1
Финансиско посредовање	2,2	2,1	1,7	1,5	1,6	1,6	1,4	1,4
Послови са некретнинама, изнајмљивање	2,1	2,3	2,1	2,3	2,0	2,2	2,9	3,2
Државна управа и соци. осиг.	3,3	3,4	3,5	3,6	3,7	3,8	3,5	3,6
Образовање	6,0	6,1	6,7	6,9	6,8	6,9	6,4	6,5
Здравствени и социјални рад	8,4	8,6	8,7	9,0	8,9	9,1	8,0	8,2
Остале комуналне, друшт. и личне услуге	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	2,4
Запослени у предузећ. установама, задругама и другим организац.	81,7	82,2	78,9	79,5	76,3	76,8	77,0	77,5
Лица која самостално обављају делатност	18,3	17,8	21,1	20,5	23,7	23,2	23,0	22,5

**Напомена:** Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију за године 2001-2004.

**Извор:** Општине у Србији за одговарајуће године, Републички завод за статистику, Београд

У посматраном временском периоду измењена је класификација делатности, па је у складу са тим одвојено приказано кретање и структура запослености (табеле бр.1 и 2).

Број запослених у приватним радњама, односно број лица која самостално обављају делатност се у анализираном периоду перманентно повећава (табеле бр. 1 и 2).

Број запослених у односу на укупан број становника у нашој Републици у анализираном периоду (уз одређена колебања) стално се повећава (табела бр. 3). Број незапослених лица у односу на укупан број становника у истом периоду (уз одређена колебања) има тренд повећања. (табела бр. 4).

Табела 3. Број запослених у односу на укупан број становника (%)

Година	Република Србија	Централна Србија
1995	22,5	26,3
1996	22,3	26,2
1997	21,9	25,8
1998	27,6	25,4
1999	26,0	26,2
2000	25,4	25,4
2001	25,4	25,6
2002	24,7	24,8
2003	24,2	24,4
2004	27,5	27,8

**Напомена:** Процењени подаци за Косово и Метохију за 1998. годину. Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију за године 1999-2004.

**Извор:** Општине у Србији за одговарајуће године, Републички завод за статистику, Београд

Табела 4 . Незапослена лица у односу на укупан број становника (%)

Година	Република Србија	Централна Србија
1995	7,2	6,8
1996	7,7	7,0
1997	7,3	7,4
1998	10,0	7,9
1999	9,2	8,7
2000	9,7	9,1
2001	10,4	9,8
2002	12,1	11,4
2003	12,6	11,9
2004	13,0	12,4

**Напомена:** Процењени подаци за Косово и Метохију за 1998. годину.  
Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију за године 1999-2004.

### 3. Могућности запошљавања у руралним подручјима Србије

Реформа институционалне основе наше привреде има за циљ успостављање отворене и тржишне привреде. Својинска трансформација је означена као основна претпоставка друштвеног пројекта транзиције, пројекта обликовања и успостављања критеријума, механизма и института тржишне привреде. Својинска трансформација као процес деколективизације (трансформација друштвене својине и државне својине), или процес индивидуализовања (својинска овлашћења), омогућава да се појединци као приватни власници (својинска власт која припада само титулару) самостално (као аутономни привредни субјекти) сучељавају на тржишту. Јасна номинација титулара својинских овлашћења представља основни, али не и једини циљ у друштвеним пројектима којим се нормативно операционализује својинска трансформација. Као циљеви својинске трансформације означени су сасвим јасно и интерес и потреба да се обезбеди додатни капитал и обликују и успоставе претпоставке компетативне и ефикасне привреде (тржиште роба, капитала и радне снаге, корпоративни облик управљања, аутономност привредних субјеката–предузетничких организација, дерегулација, демополизација и др.).

Развојно искуство потврђује да се учинак својинске трансформације јавља са временским помаком. Крупне институционалне промене, попут својинске трансформације, као непосредни краткорочни ефекат изискује већи

трошак од користи. Да би се ваљано верификовали ефекти крупних институционалних промена попут својинске трансформације и утврдила њихова прихватљивост неопходно је да се попут оцене инвестиционог пројекта утврде и обухвате сви ефекти (трошкови и користи) будућих промена. Неповољни и непожељни ефекти назначени стагнацијом, па чак и падом производње (друштвеног производа) представљају трошак реформе све до досезања обртне тачке којом се коначно успоставља консолидација и остварује већа корист од трошка.

Могућност и приступ решавању социјалних импликација, структурног прилагођавања привреде (поред већ постојећег програма пасивних и активних мера социјалне политике, попут програма samozapošljavanja, програма преквалификације и дошколовавања, програма запошљавања инвалида, програма запошљавања младих са високим образовањем без радног искуства (нарочито талента), програм субвенционирања приправника, програм отварања нових радних места са финансијском партиципацијом, програм посредовања и помоћи запошљавању и други програми активних мера социјалне политике у циљу додатног запошљавања у пољопривреди (и селу) темељи се на оним програмима агроиндустријске производње (пољопривреде, дораде, прераде и других комплементарних услужних делатности малих капацитета) који потенцијалним инвеститорима, пољопривредним произвођачима, предузетницима омогућава рационалну употребу производних потенцијала. Избор производних програма (у виду инвестиционих препорука са утврђеном висином улагања, трошковима и приходима, ангажованом радног снагом и могућом добити) предодређен је потребом да се оствари додатно запошљавање, али и потребом да се валоризује производни потенцијали руралних подручја Републике Србије.

#### **4. План истраживања (садржај истраживања)**

Оријентациони садржај Пројекта би био следећи:

1. Структурно прилагођавање и развојне перформансе пољопривреде и прехранбене индустрије
  - 1.1. Ниво у темпо развоја пољопривреде и прехранбене индустрије
  - 1.2. Промене у структури производње
  - 1.3. Продуктивност рада и техничко технолошки развој
  - 1.4. Обим и ефикасност инвестиција
  - 1.5. Институционалне претпоставке развоја

- 1.6. Оцене (не) успешности развоја пољопривреде и прехранбене индустрије (социјалне импликације)
2. Обим и структура отворене (регистроване) незапослености
  - 1.1. Обим и структура отворене незапослености привреде по делатностима
  - 2.2. Обим и структура отворене незапослености пољопривреде и прехранбене индустрије по квалификацијама, полу, старосној структури и дужини тражења посла
  - 3.3. Разлози престанка радног односа
3. Могућност решавања прикривене и отворене незапослености: програм развоја агроиндустријске производње и села у функцији повећања запослености
  - 1.1. Развојни потенцијал и могућности развоја пољопривреде и прехранбене индустрије (пројекција развоја пољопривреде и прехранбене индустрије као основ за утврђивање тражње за радном снагом)
  - 2.2. Институционалне претпоставке развоја пољопривреде и прехранбене индустрије (развојна и економска политика)
  - 3.3. Производни програми за сектор пољопривреде, прехранбени и услужни сектор у функцији повећања производње и извоза
    - 1.3.1. Производни програми за ратарску производњу
    - 2.3.2. Производни програми за семенски материјал
    - 3.3.3. Производни програми за сточарску производњу
      - 1.3.3.1.1. Модели фарми у говедарству
        - Фарме музних крава (различити капацитети)
        - Фарме за тов јунади (различити капацитети)
      - 2.3.3.1.2. Модели фарми у свињарству
        - Фарме за производњу прасади
        - Фарме за тов свиња (различитих капацитета)
      - 3.3.3.1.3. Модели фарми оваца и јагњади у тову (различитог капацитета)
      - 4.3.3.1.4. Модели фарми коза
        - Стајско пашњачки начин држања
        - Стајски начин држања
      - 5.3.3.1.5. Производни програми у живинарству
        - Производња конзумних јаја (различити капацитети)



- Тов пилића (различити капацитети)
- 6.3.3.1.6. Производни програми у пчеларству
  - Производња меда (стабилно пчеларство)
  - Поизводња меда (мобилно пчеларство)
  - Алтернативне производње (пужеви, кунџи, нојеве, лековито и зачинско биље и др.)
- 3.3.4. Производни програми у воћарској и виноградарској производњи
  - 3.3.4.1. Производни програми за производњу различитих врста воћа
  - 3.3.4.2. Производни програми за производњу воћних садница
  - 3.3.4.3. Производни програми за производњу винских сорти грождја
  - 3.3.4.4. Производни програми за производњу стоних сорти грождја
  - 3.3.4.5. Производни програми за производњу лозних калемова
- 3.3.5. Производни програми у повртарству
  - 3.3.5.1. Производња раног поврћа у заштићеном простору
  - 3.3.5.2. Производња печурака
- 3.3.6. Производни програм производње украсног биља
- 3.3.7. Производни програми у рибарству
- 3.3.8. Производни програми у преради пољопривредних производа (вино, ракија, сушено воће и поврће)
  - 3.3.8.1. Производни програми у преради житарица
  - 3.3.8.2. Производни програми у преради и конзервирању воћа и поврћа
  - 3.3.8.3. Производни програми у преради млека
  - 3.3.8.4. Производни програми у преради меса
  - 3.3.8.5. Производња уља (капацитети на основу различитих сировина)
  - 3.3.8.6. Производни програми за производњу амблаже
  - 3.3.8.7. Производни програми за паковање пољопривредно прехранбених производа
  - 3.3.8.8. Програми за развој капацитета техничких услуга (сервиси за одржавање пољопривредних машина и опреме)
  - 3.3.8.9. Програми за развој мањих енергетских капацитета

3.3.8.10. Програми за развој сеоског туризма (сезонски и стални)

3.3.8.11. Остали програми

- 3.4. Институционалне претпоставке као фактор имплементације производних програма (развојна и економска политика, регионална политика и политика финансирања)
- 3.5. Облици предузетничких организација и имплементација производних програма у функцији повећања запослености (породично газдинство, задруге, друштво капитала, друштво лица)
4. Могућности извоза пољопривредно прехрамбених производа кроз разне видове
5. Асоцијације пољопривредних произвођача (привредне коморе, задружни савези, посебни облици повезивања предузетничких организација) и имплементација производних програма (малих капацитета) у функцији повећања запослености.

## 5. Уместо закључка

Нема сумње, да се у руралним подручјима Србије крију реалне могућности запошљавања великог броја незапоселних лица.

Део прихода који су настали приватизацијом друштвеног (читај државног) капитала требало би уложити у рурална подручја Србије, јер је то место где се уз најманње улагања могу постићи највећи ефекти запошљавања.

То запошљавање би покренуло не само развој руралних средина Србије које су неоправдано заостале у односу на урбане средине већ би дошло до уравнотеженијег развоја подручја Републике, повећала би се пољопривредна производња и оставрио већи извоз пољопривредно-прехрамбених производа, развиле би се и остале делатности (туризам, саобраћај, трговина, угоститељство и др.) које би довеле до значајног прилива девизних средстава.

Аутори ових редова предлажу да се уради један свеобухватни пројекат који би ове претпоставке потврдио или одбацио.

### Литература

1. Арсић Славица, Вуковић Предраг и Цвијановић Драго (2006): „Идентификовање стања основних елемената животне средине и мере за њихово очување и унапредјење“, Зборник радова - *I симпозијум о рециклажним технологијама и одрживом развоју*. Соко Бања, 01 – 04. новембра 2006. године, ISBN 86-80987-45-X UDK 502.131.1:628.477.6(082) COBISS.SR-ID 135025164, стр. 268-274.
2. Цвијановић Драго, Катић Бранко и Вуковић Предраг (2006): „Мултифункционалност као претпоставка развоја Златиборског округа“, *XI саветовање о биотехнологији – зборник радова*, Вол. 11(11-12) књига I, ISBN 86-82107-79-1, Чачак, 3-4 март 2006 година.
3. Милић Д. и сарадници (1999): Стратегија развоја малих и средњих предузећа у функцији укупног развоја села и пољопривреде у АП Војводини, Научни пројекат, Нови Сад, стр. 81.
4. Милић, Д., Чобановић Катарина: Карактеристике земљишних површина пољопривредних предузећа и земљорадничких задруга Србије, *Агроэкономика* бр. 23, Нови Сад, 61-70, 1994

Примљено: 14.03.2007.

Одобрено: 30.03.2007.

UDC: 331.5.024.54:711(497.11)

**EMPLOYMENT POSSIBILITIES IN RURAL AREAS  
OF SERBIA-THE FACTOR OF PRODUCTION  
INCREMENT AND FOOD EXPORT**

Drago Cvijanović<sup>1</sup>, Ph.D., Branislav Vlahović<sup>2</sup>, Ph.D., Dušan Milić<sup>2</sup>, Ph.D.

<sup>1</sup> Institute of economics, Belgrade

<sup>2</sup> Faculty of Agriculture, Novi Sad

**Abstract**

The resources which are situated in rural areas of Serbia, like as: housing structure, cooperative movement halls and other unused rural objects, production objects for agricultural and other aspects of production, health resorts (spa centers), which are not yet, or are just partly functionable, mountains, rivers, various touristic objects, cultur-historical objects and healthy environment represent very significant and specific potential for further development and employment.

This paperwork is an attempt of possible employment in serbian rural areas perception, with a view to production increment and food export, as through direct export of agricultural-nutritive products, so through the development of all tourism aspects with accentuation on foreign guests. Along with rural areas tourism development comes to actualization of significant export earnings, as throughout the food consumption in touristic objects, as well as throughout increased trade turnover, more intensive traffic, activation of cottage industry etc., and all in function to increase employment.

To vindicate this hypothesis, there is necessary to make a Project which would show some practically employment possibilities in rural areas of Serbia. The authors of this work suggest the Project context, which could give answers about employment possibilities in serbian rural areas.

**Key words:** employment, development, export, tourism, Project.

*Author's address:*

Branislav Vlahović, Ph.D.  
Agricultural Faculty  
Trg D. Obradovića 8  
21000 Novi Sad  
Serbia